

Fig. 1. Hjäremaal. Ydre, set fra Sydøst.

H. M. 1935

HJAREMAAL KIRKE

HILLERSLEV HERRED

Omkring 1630 og 1666 havde Kongen Jus patronatus¹ til Kirken. 29. September 1721 blev den med Reservation af Jus vocandi tilskødet Justitsraad Enevold Berregaard² og var siden i Privateje, indtil den overgik til Selveje 27. November 1912.

Østholmen med de tre Sogne Hunstrup-Østerild-Hjäremaal udgjorde fra gammel Tid et selvstændigt gejstligt Omraade, i hvilket Hjäremaal vistnok var Hovedsognet³. Efter Reformationen blev Hjäremaal eget Pastorat, men 20. November 1822 blev det Anneks til Hunstrup-Østerild for atter 1903 at blive udskilt som eget Kirkesogn.

Kirken, der er den nordligste af de tre paa »Østholm«, ligger sydligt i Sognet, hvis nordre Del, langs Vesterhavets Kyst, har lidt stærkt af Sandflugt⁴, og vestligst i Kirkebyen, paa en Højning med vid Udsigt mod Nordøst. Den sparsomt beplantede Kirkegaard hegnes af Jorddiger, hvis stensatte Ydersider indeholder en Del »Havsten«. Indkørselen i Vest og Laager i Vest, Syd og Øst har alle murede, foroven aftrappede Piller af smaa, gule Mursten, delvis om-murede 1938.

Bygningen bestaar af Kor og Skib fra romansk Tid samt sengotisk Taarn og nymodens Vaabenhus. Orienteringen afviger en Del mod Syd.

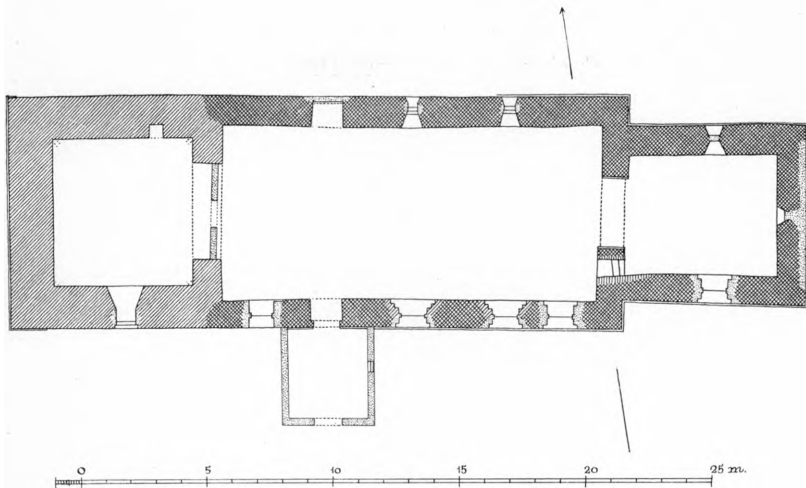

Fig. 2. Fljaremaal. Plan. 1:300. Maalt af C. G. Schultz 1936.

Den *romanske Granitkvaderkirke* har Skraakantsokkel, 30 cm høj, delvis jorddækket. Korets Østvindue, hvis Ydre er forsvundet ved Omsætning, ses som Vægniche (H. 170 cm, Br. 75), medens det velbevarede Nordvindue, der sidder 207 cm over Sokkelen, kun er blændet i Lysningen (150×71 cm i ydre, 162×77 i indre Murflugt). Skibet, hvis Murhøjde over Sokkelen er 4,20 m, har bevaret to Nordvinduer, 245 cm over Sokkelen. Udvendig er de lidt lavere og smallere, indvendig noget større end Korvinduet (ydre H. 145 og 141 cm, Br. 59 og 63, indre H. 170 og 168, Br. 83 og 86). Alle tre Vinduer er overkalkede, saa at Overliggerens Former er tilslørede; intet af dem har Saalbænk-Monolit. Af Dørene, der begge har lige Overligger, er Syddøren endnu i Brug. Norddøren, som er tilmuret med smaa, gule Mursten, viser nu den Uregelmæssighed, at Kvaderskiftet nærmest under Overliggeren springer noget tilbage for de nedre Karmskifter. Ved Frilægning af Bygningens Fodmure 1938 blottedes en uprofileret, sikkert oprindelig Tærskelsten, hvis Overflade ligger i Højde med Skraakantsokkelens Overkant. I Syddøren, der bryder Sokkelen, skal der have ligget en lignende Sten.

Af Stenhuggerfelter findes to ret store og dybe Rektangler, det ene paa Korets Østmur, det andet paa en i Taarnet udflyttet Kvader. Et tredje, meget lille Rektangel-Felt findes paa Skibets Sydmur; i en Kvader paa samme Side ses et uregelmæssigt Felt, der mod Øst og forneden naar ud til Kvaderranden, men ellers har Z-formet Kontur. En Kvader paa Korets Nordside har et svagt fordybet Felt af Form som et liggende T med Tværstregen i Kvaderranden, en anden, paa Skibets Nordside, har et rektangulært Felt i østre Overhjørne.

— I Taarnets Sydmur sidder en 110 cm lang, 30 cm høj Profilsten med Skraakant og derunder to forsænkede Rundstave, Profilerne løber om begge Stenens

Hjørner; den synes ikke at kunne have haft Plads her i Kirken; men om dens Herkomst kan intet siges; den ligner Profilstenene i Tømmerby Kirkes Taarn (S. 96, Fig. 24, sml. S. 170).

I det *Indre* har Triumfbuen skraakantede Sokkelsten og lidet fremspringende, men kraftigt profilerede Kragsten (S. 216, Fig. 12); Profilerne er omkringløbende.

Tilbygninger og Ændringer. Det o. 1500 rejste *Taarn* er usædvanlig svært og højt, jævnbredt med Skibet; over de udflyttede romanske Kvadre er Munkestensmurene skalmuret med smaa Sten. Taarnrummet, der nu anvendes som Materialhus, har i Væggene en Del raa Kampesten. Den nu lukkede Taarnbue og et stærkt omdannet Sydvindue er rundbuede; i Nordvæggen findes en fladbuet Niche. 1695 blev der indmuret et Hjulnav (til Klokkestrengen) i Taarnhvælvingen (Rgsk.), og dennes Vestside udbedredes 1717⁵, men af denne Hvælving ses nu kun Ribberester i Hjørnerne og Spor af Vægbuer. Ydre Trappe har Taarnet aldrig haft; det mørke Mellemstokværk er kun tilgængeligt fra Kirkeloftet ad en lille, fladbuet Dør gennem Skibets Vestgavl. Klokkestokværket har paa hver Side to rundbuede, falsede Glamhuller samt en lille Glug øverst i Vestmuren. Begge de kamløse, ret stejle Gavle prydes af tre slanke, spidsbuede Højblændinger, der trods Skalmuringen sandsynligvis har bevaret deres oprindelige Former. Tagværket, som er af Krydsbaandstype, er gammelt.

Det lille *Vaabenhus* mod Syd er af smaa Mursten i Krydsskifte og stammer fra 1800'erne.

Omkring 1650, samtidig med en Hovedstandsættelse og delvis Fornyelse af Kirkens Inventar (S. 358), opførte Sognepræsten Christen Morsing et grundmuret og blytækket *†Sakristi*⁶ med en aaben Begravelse under, men af dette ses nu ikke mindste Spor.

Korets og Skibets Sydvinduer er fladbuede og falsede, med Støbejernsrammer, udvendig af smaa Mursten; de to midterste i Skibet sidder paa de oprindelige romanske Vinduers Plads og er indvendig nærmest rundbuede, med dobbelt Fals, hvilket tyder paa, at de stammer fra Reformationstiden.

— Korgavlens Top og den synlige Del af Triumfgavlen er ommuret med smaa Sten.

Kirkens ret stærkt omsatte Kvadermure staar blanke; hvidkalkede er Vinduesomgivelserne, en Stribe under Tagskægget og alle Murstenspartier. I de romanske Nordvinduer og i Taarnvinduet sidder der Træ-Karme. Tagværkerne over Kor og Skib er ret gamle, af Eg, men omsat over Skibet; udvendig i Østgavlene er det blyklædte Fodtømmer synligt. Kor, Skib og Taarn har Blytag, Vaabenhuset er tækket med Cementtagsten. Det Indre har Bjælkelofter.

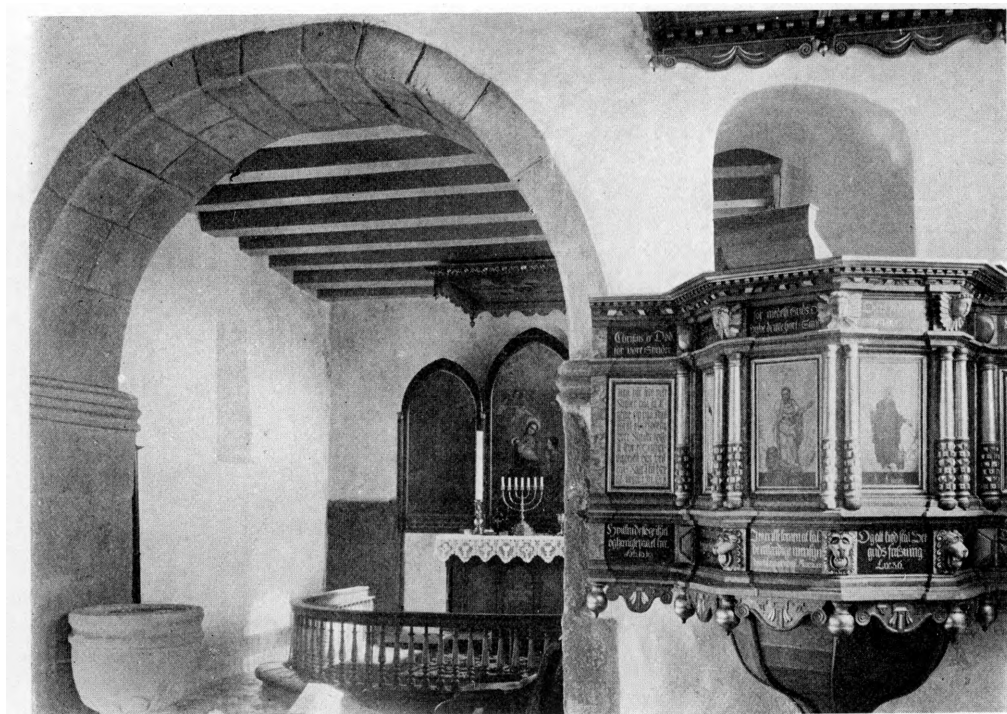

Fig. 3. Hjaremaal. Indre, set mod Nordøst.

E. M. 1940

INVENTAR

Alterbord, skjult af Panelværk fra samme Tid som Altertavlen. 1878 beskrives det som en Opmuring, hvori flere Granitkvadre var indsat.

†*Alterklæde* af sribet Tøj, nævnt 1701 (Rgsk.).

Altertavle (sml. Fig. 3) fra 1837 med tre af Fru Ingemann udførte Malerier i spinkle, spidsbuede Rammer. Det midterste, der er lidt højere end de to andre, forestiller Jomfru Maria med Jesusbarnet, omgivet af Engle, det søndre Hyrdernes Gang mod Bethlehem, det nordre de hellige tre Konger, hvoraf to rider paa Kameler. Paa det sidstnævnte ses Signaturen: »Lucie Mandix 1837«. Rammen er nystafferet 1938, med Bevaring af Billedernes gamle Indskrifter.

Over Tavlen hænger en firkantet *Himmel* (sml. Fig. 3) fra o. 1600, men senere en Del fornyet. Den har glatte, udsavede Nedhæng under Æggestavgesims. Undersiden, hvorpaa kun Midtrosetten er gammel, er fornyet, og samtidig med Altertavlens Opstilling er der i dens fire Felter malet Sol, Maane og Stjerner. Disse Malerier bevaredes ved Istandsættelsen 1938, da Rosettens Renaissancefarver genfremstilledes og Træværket iøvrigt nymaledes. Overalt paa Himmelens gamle Dele sporedes lignende Farver og Mauresker som paa Prædikestolens Lydhimmel.

Altersølv. Kalken, nu 21,8 cm høj, bestaar af Dele fra forskellig Tid; ældst, fra o. 1600, er den sekstungede Fod, paa hvis Overside er fastlodet et lille, støbt Krucifiks under en Helligaandsdue, samt den store, fladtrykte Knop, paa hvis seks Rudebosses er graveret Versaler paa skraveret Rund: »Ihesus«. Rundt Skaft og højt, foroven udsvajet Bæger. Paa Foden graverede Versaler: »Hiardemaal Kirkis Kalck och Disk af XXVIII Loed forbedret 1677«; denne Indskrift gælder sikkert Skaftet og et nu forsvundet Bæger, mens en under Bunden indprikket Skriveskrift »Forbedret i August 1882« sigter til det nuværende Bæger. Lille *Disk* med Cirkelkors, uden Mærker.

Oblatæske, o. 1850, af Tin, stemplet: Skaarup. †*Tinflaske*, nævnt 1701 (Rgsk.).

Sygekalk, nu 8,5 cm høj. Den sekstungede Fod med paalodet Krucifiks, samt det sekskantede Skaft er vistnok fra o. 1800; Mestermærket C W er muligvis for Christian Werum (sml. Olrik 116). Knoppen er i ny-gotisk Stil med paaloddede Rudefelter, hvori graveret »Iesus«; herover er Skaftet rundt; Bægeret er ret lavt og let udsvajende. *Disk*, samtidig med Foden, men med nyere graveret Cirkelkors; ingen Mærker.

Alterstager fra o. 1625, 35,3 cm høje, svarende til Østerild (S. 345).

†*Messehagel*, af rødt Kaffa (monstret Fløj), nævnt 1701 (Rgsk.).

†*Alterskranke*, gjort af ny 1718⁵.

Font (Fig. 4), romansk, af Granit, vanlig Tybotype, men med usædvanlig kraftige Profiler; Kummen, der er noget skæv, maaler 68,5 cm i Tvm. og har Midtafløb; den er af lys, graa Farve, mens Fodens Granit er rødlig.

Fad (Fig. 5) af Nürnbergerarbejde, fra o. 1575, 42 cm i Tvm. I Bunden opdrevne, lyreformede Blomster, radiært anbragt om to Midteirkler, og herudenom to koncentriske Ringe, den inderste med Renaissance-Versaler: »Gehwart der in Fried« fire Gange gentaget⁶, den anden med meningsløse Minuskler.

Prædikestol (Fig. 3) i Renaissance, fra o. 1600, oprindelig kun fire Fag stor, af Kollerup-Type, men med glatte Felter som Lild, Vestløs og Østerild; kun Gesimsens Kronliste er tandsnitprydet. Til Stolens ældste Del hører vistnok Underbaldakinen, og rimeligvis har den fra første Færd været placeret som nu, med Opgang gennem Triumfmuren. O. 1650 (sml. S. 358) tilføjedes der paa hver Side af den oprindelige Stol et Panelfag langs Væggen, og Hjørnerne pyntedes med Snitværk, dels Søjler med toskanske Kapitæler og bosserede Prydbælter, dels Englehoveder, Løvemasker og mellem de ældre og nyere Fag Kvadre. Samtidig tilføjedes Hængeornamenterne og de drejede Kugler. Den store, firkantede Himmel er jævndrende med selve Stolen; dens Underdel er firdelt af Rammeværk med tandsnitskaarne Profiler og har i Midten et lille Firkantfelt med Bladroset, og dens Gesims krones af Trekantgavle. Samtidig

H. M. 1935

Fig. 4. Hjaremaal. Font (S. 354).

E. M. 1940

Fig. 5. Hjaremaal. Daabsfad (S. 354).

med Stolens Omdannelse blev Himmelens udskaarne Hængeornamenter og vistnok ogsaa de smaa, drejede Kugler og Krongesimsens Æggestav tilsat.

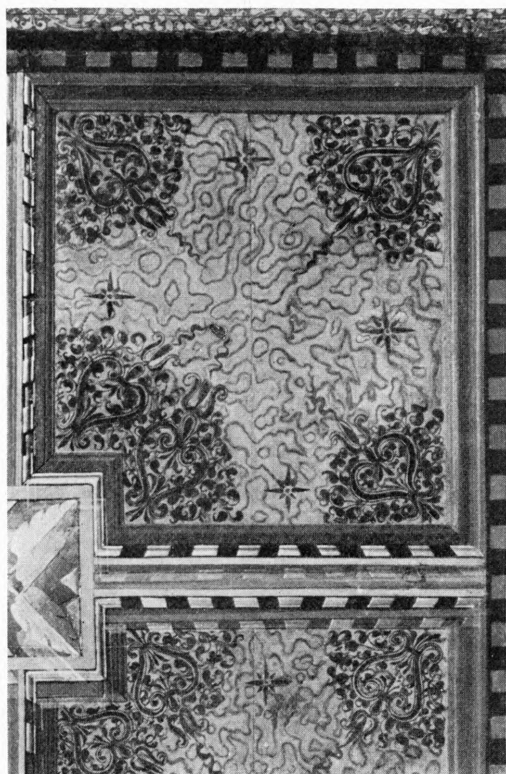
Indtil 1938 stod Stolen med en Maling fra 1837. I de to yderste Felter var meget tarvelige Malerier af Kristi Korsfæstelse og Opstandelse, i de fire mellemste noget bedre af Evangelisterne. I Lydhimmels Fyldinger saas to Englehoveder og to Rosetter paa blaa, stjernebesat Bund. Rammeværket var ret broget. Ved Istandsættelsen⁷ 1938 konstateredes paa alle Stolens ældste Dele en oprindelig Staffering, der delvis var ændret efter Snitværkets Tilføjelse. I Hovedsagen genfremstilledes den yngre Renaissancemaling; dog valgtes det at følge den ældste Stafferings flammede, i gult, hvidt, rødt og grønt marmorerede Farve paa Hjørneleddene i Stedet for den senere rødbrune. I Smalfelterne bevarede de med gul Fraktur malede Skriftsteder, af hvilke et enkelt (»Troen kommer af Predicken«) er en Gentagelse af den første Stafferings forgyldte Bogstaver. I Storfelterne, der oprindelig har været behandlet som Hjørneleddene, bibeholdtes Evangelistbillederne (Fig. 6), som i Malemaade er beslægtet med Evangelistsymbolerne i Vestløs (S. 204), samt Navnene under dem, skønt disse sidste maa være ommalede i 17- eller 1800'erne. I de to yderste Storfelter maledes nye Indskrifter.

Paa Lydhimmelen genfandtes den oprindelige Staffering, der næsten er forblevet uændret ved Ommalingen i 1650'erne; Undersidens store Fyldingsfelter, i hvis Midtpunkter der har siddet nu forsvundne Hængetappe, er gulligt masurmalet med sorte Mauresker (Fig. 7) i Hjørnerne. Lignende, mindre Mauresker fremdroges paa Forsidens Frise, og paa Underkanten, dækket af det

Johs. Th. Madsen

Fig. 6. Hjäremaal. Felt af Prædikestol, efter Istandsættelsen 1938 (S. 355).

Johs. Th. Madsen

Fig. 7. Hjäremaal. Detail af Prædikestolshimmel, efter Istandsættelsen 1938 (S. 355).

senere anbragte Hængeværk, skjuler der sig uovermalede, maureskeagtige Smaaranker og Slyngbaand, hvide paa brunrød Bund (sml. Prædikestolsopgang i Østerild S. 347).

Stoleværket er fra Slutningen af 1800'erne. I 1878 fandtes der Renaissance-stader med malede Versaler: »Dominus Christian Nicolai Morsianus pastor loci hasce sellas reparare curavit anno Domini 1650« (»Hr. Christen Nielsen Morsing, Stedets Præst, lod disse Stole istandsætte i Herrens Aar 1650«); af dette Stoleværk er nu kun bevaret Indgangspanelet Vest for Syddøren, med Renaissance-profiler; det tilsvarende Østpanel har ialfald tre Fyldinger med gamle Profiler.

1718 gjorde Peder Larsen Tømmermand to Stole af ny nederst i Kirken, drejede af ny 85 Knapper til Stolene og udskar 32 Træruder (Fyldinger), som blev tillimede, samt gjorde nogle Skamler af ny i Stolene (Rgsk.).

†*Skriptestolen* forandredes efter Befaling 1688, af †*Degnestolen*, med ny Fod, Bænk og Bogstol (Rgsk.).

†*Kiste*, beslagen, nævnt 1701 (Rgsk.).

Pulpitur i Vest, fra o. 1600, af Fyr, paa 12 Fag, i hvis Fyldinger er Arkader

med spinkle Listekapitæler og skællagte paa Snor trukne Skiver saavel paa Pilastrener som paa Bueslagene, i hvis Issepunkt de samles om en Roset; i Bueslagshjørnerne tilsvarende Rosetter med et spidst Blad til hver Side. Undergesimsen har Æggestav, Overgesimsen Tandsnit. Rammeværket er egetræsaadret, Fyldingerne spejlmalet; i en enkelt Fylding er denne Maling forsøgsvis fjernet, hvorved et oprindeligt, direkte paa Træet malet Billede af en langskægget Apostel med Bog, Spyd og over Hovedet svævende Glorie er blevet afdækket; i Frisefeltet over ham skimtes Versalerne »S. Tomas« (sml. S. 358).

Pengeblok fra o. 1800, jernbeslaaet, med forneden affasede Sider; ved Indgangsdøren.

Pengetavle fra 1700'erne med udsvajfet Opstander, blaamalet.

Klokke fra 1513 med slet støbte Minuskler mellem to skarpe Baand: »Anno Bomni mdxiii Ihesus nasarenus rex Iudeorum« (»I Herrens Aar 1513. Jesus af Nazareth, Jødernes Konge«). Tvm. 100 cm (Uldall 128).

En *†Klokke* paa 240 kg afleveredes ved Klokkeskatten 1601.

GRAVMINDER

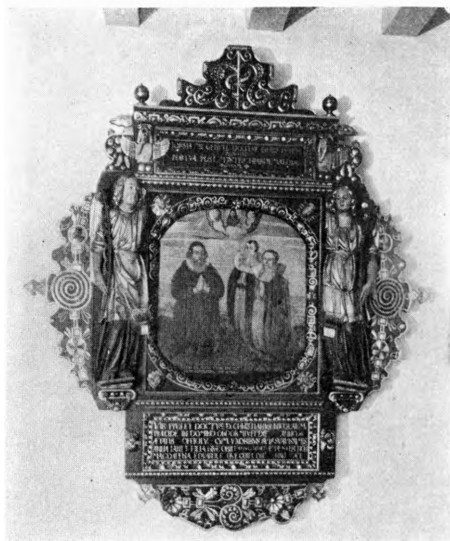
Epitaf (Fig. 8), fra o. 1650, over Christen Nielsen Morsing, Sognepræst, død 1673. Snitværksrammen er vistnok fra første Færd sammenstykket af forskellige Bestanddele, overvejende i landlig Renaissancestil. Dygtigst skaaret er de to store, kraftige, kjortelklædte Engle med Palmegrene, der nu flankerer Storfeltet; Postamentresterne under deres Fødder og Profiler ved deres Knæ viser, at de oprindeligt har været anbragt i mere hældende Stilling end nu, og Figurerne har sikkert mellem sig haft et ovalt Felt, paa hvis Ramme deres to, nu forsvundne Arme har hvilet. De passer til en Komposition af samme Art som Altertavlen i Lerup Kirke (Ø.-Han Hrd., Hjørring Amt). Afvigende fra de øvrige Dele er ogsaa Topstykket, hvis Ornamentik er barokt brusket. De andre Snitværker har et mere gammeldags Stilpræg, og de smaa Basunengle, som flankerer Frisefeltet, er meget ubehjælpomt gjort; Hængeornamentet, der er forkortet i begge Ender, ser ud, som det var bestemt til at sidde som lodret Vinge. Midtfeltets Maleri (Fig. 9) forestiller Præsten og hans to Hustruer, knælende under en lille Kristus-Skikkelse i Skykrans; i Afsnittet forneden læses: »Liberi ex priori uxore ipsi nati sunt octo, quorum nemo superstes, ex altera ...« (»Af hans første Hustru blev ham født otte Børn, af hvilke ingen efterlever, af hans anden ...«) — efter altera ses Spor af et bortskrabt octo. I Topfeltet Distichon:

»Morsia me genuit, docuere Aahrs Lundq(ue) probavit

Portua, post Mystes Hjardemalensis eram«

(»Mors har fostret mig, Aarhus og Lund har oplært mig,

København har prøvet mig; siden var jeg Præst i Hjardemaal«).

Johs. Th. Madsen

Johs. Th. Madsen

Fig. 8—9. Hjaremaal. Epitaf, Helhed og Maleri, over Sognepræst Christen Nielsen Morsing, død 1673 (S. 357).

I Fodfeltet, ligeledes med Versaler og paa Latin, den egentlige Gravskrift over Christianus Nicolai M, salig hensovet i Herren □ 16 □ i sin Alders □ og sit Embedes □ Aar med sine Hustruer Anna Jensdatter T («Anna Iani T filia»), død 16. Juli 1647, 34 Aar gammel og Magdalena Edwardsdatter, som døde □ Aar □ i sin Alders □ Aar. Snitværket har bevaret oprindelig, uovermalet Staffering; al Forgyltning er fornyet 1938⁷.

Om Præsten skriver Thura: Samme Morsing har som en Guds Mand og Kirkens redelige Tjener gjort meget godt, da han har paa egen Bekostning ladet Kirken reparere, pryde og forbedre ... hans Navn ses ellers overalt, paa Altertavlen, Prædikestolen, Pulpituret og Stolene i Kirken til hans stedsevarende Ihukommelse⁸.

Gravsten. 1) o. 1700. Lauridtz Jensen Kock, død i Store Oddersbøl 1. Febr. 1691, 37 Aar gammel, og Hustru Anna Søverensdatter Guldager, død □. Rødbrun Kalksten, 142 × 88,5 cm med fordybede Versaler. Foroven et sammenskrevet ASD, i Hjørnerne Rosetter. 1878 laa Stenen i Skibets Gulv, midt for Korbuen, nu indmuret i Korets Østvæg.

2) o. 1700. Hr. Peder Nielsøn Sengeløs, Sognepræst i Hiardemaal i 25 Aar, gift i 18 Aar, død 1699 i sin Alders 57. Aar, samt Hustru Anne Søfrensdatter, som fødte ham fire Sønner og een Datter og døde □. Rødbrun Kalksten, 142 × 77 cm, med fordybet Skriftekrift, omgivet af en Bladkrans. 1878 laa den i Gulvet ved Alterets Sydside, nu indmuret i Korets Østvæg.

†*Begravelser.* 1) Indrettet o. 1650 af Præsten Christen Nielsen (sml. Epitaf), se S. 357.

2—3) 1688 opfyldtes to forfaldne Begravelser, den ene oppe ved Alteret, den anden nede i Kirken og »lægges til igen« med Sten (Rgsk.).

KILDER OG HENVISNINGER

Regnskaber 1686—1719, div. Aar (LA. Viborg). — Museumsindberetninger af M. Borch og C. Engelhardt 1878, M. Mackeprang og E. Moltke 1936. Revideret af C. A. J. og E. M. 1938.

Chr. Heilskov: Ældre personalhistoriske Indskrifter fra Hillerslev Herred, i Aarb-Thisted. 1912. S. 19 f.

Thura: Aalborg Stift S. 445—47. F. Uldall: Optegnelser om de danske Landsbykirker III. 1884. S. 102—04 (NM).

¹ Fortegnelser o. 1630 og 1666 over Danmarks Kirker (RA). ² Matriklen 1664 med Tilføjelser (RA). ³ Sml. Danmarks Breve fra Middelalderen no. 3093. ⁴ Aarb-Thisted. 1920. S. 162. ⁵ Forklaring over Kgl. Majestæts beholdne Kirker 1720 (RA). ⁶ Een Gang staar der »giwart«. ⁷ Ved Maler Johs. Th. Madsen. ⁸ Thura S. 446.

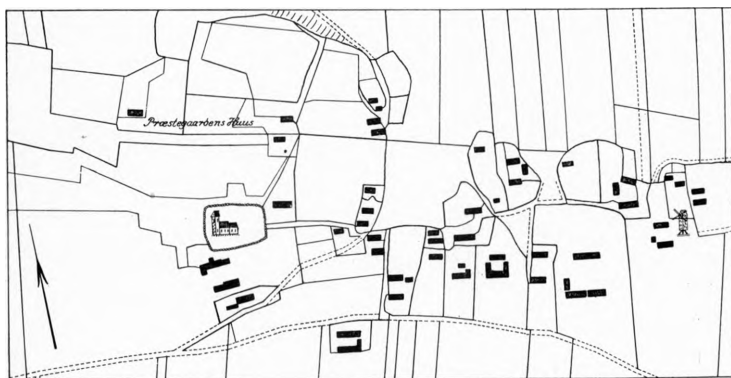

Fig. 10. Hjaremaal (1813).